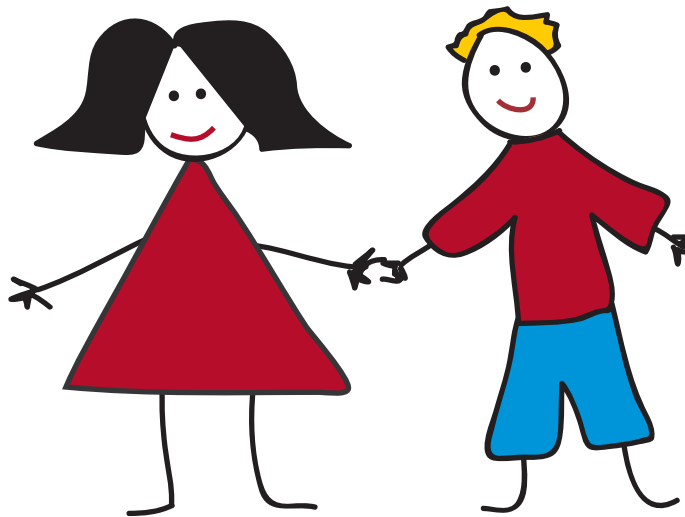

Rutiner för handläggning av ärenden som rör sexuella övergrepp på barn och barnmisshandel

Förord

I Örebro län finns sedan 1984 en länsgrupp för frågor om sexuella övergrepp på barn. Gruppen har under åren i huvudsak varit sammansatt av representanter för socialtjänst, polismyndighet, åklagarmyndighet, barn- och vuxenpsykiatri, barn- och ungdomsklinik, kvinnoklinik samt länsstyrelsen. Sedan flera år tillbaka har länsgruppen utarbetat ett dokument, en form av handbok, som belyser handläggningsrutiner och samverkansformer i ärenden som främst rör sexuella övergrepp på barn, och i viss mån barnmisshandel.

Ärenden som rör misstänkta eller konstaterade övergrepp på barn är alltid svåra. Rättssäkerheten, liksom behovet av stöd och hjälp till drabbade barn och familjer, ställer stora krav på kunskap och professionalitet hos dem som arbetar med utredning och behandling. Samordning och samverkan krävs och berörda myndigheter måste kunna förstå och respektera varandras ansvar och förutsättningar.

Denna upplaga av handläggningsrutinerna är, liksom tidigare, ett resultat av ett gemensamt arbete i länsgruppen. Handläggningsrutinerna är främst tänkta som ett stöd för dem som är direkt berörda i utrednings- och behandlingsarbetet av drabbade familjer. De kan också vara av intresse för andra, exempelvis sådana verksamheter som har anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen och som möter dessa barn och familjer i sitt arbete.

De som arbetat med handläggningsrutinerna och som ingår i länsgruppen är:

Socialtjänsten:

Christina Berg, gruppledare socialnämnd Öster, Örebro kommun och
Ingmar Ångman, verksamhetschef socialnämnden, Degerfors kommun.

Polismyndigheten i Örebro län:

Åsa-Lena Englund, kriminalinspektör och
Mikael Nykvist, rotelchef/kriminalkommissarie

Åklagarkammaren i Örebro län:

Pia Åsberg, vice chefsåklagare

Örebro läns landsting:

Christina Holmqvist, kurator/psykoterapeut Barnpsykiatriska kliniken, Alnängsmottagningen
Anders Mårtensson, psykiatrichef PPH-förvaltningen
Lars Dagson, barnläkare, Barn- och ungdomskliniken
Karin Franzén, gynekolog, Kvinnokliniken

Länsstyrelsen:

Inger Wenngren, socialkonsulent

Örebro 2006-10-13

För länsgruppen

Inger Wenngren

Innehållsförteckning	sid
Rutiner för handläggning, allmänt	3
Definitioner och begrepp	4
Barns rätt till skydd	4
När barn riskerar att fara illa	4
Sexuell exploatering av barn	5
Barn och ungdomar som förgriper sig sexuellt	6
Anmälningsskyldigheten	6
Vad är en anmälan?	7
Uppgiftsskyldigheten	8
Socialtjänsten	9
Att ta emot anmälan	9
Anonymitetsskydd för anmälare	10
Att inleda utredning	10
Särskilda åtgärder enligt LVU	11
Begäran om läkarundersökning	12
Polisanmälan	13
Anmälan till överförmyndaren	15
Polis- och åklagarmyndigheterna	16
Att inleda förundersökning	16
Särskild företrädare för barn	17
Att förhöra barn	17
Övrigt	18
Hälso- och sjukvården	20
Anmälningsskyldighet till socialtjänsten	20
Polisanmälan	20
Beslut om läkarundersökning vid misstanke om sexuellt övergrepp	20
Tillstånd för läkarundersökning	21
Genomförande av läkarundersökning vid misstanke om sexuellt övergrepp	21
Speciella risker vid barnmisshandel	22
Genomförande av läkarundersökning vid misstanke om barnmisshandel	22
Barn- och ungdomspsykiatri	23
Allmänt	23
BUP:s medverkan	23
Vuxenpsykiatri	24
Allmänt	24
Vuxenpsykiatrisk åtgärder	24
Att samordna utredningsarbetet	25
Ansvar för samverkan	25
De rättsliga processerna	25
Unga förövare	27

Bilaga 1, aktuella lagrum	28
FN:s konvention om barnets rättigheter	28
Föräldrabalken	28
Socialtjänstlagen	28
Lagen(1990:42) med särskilda bestämmelser om vård av unga. LVU	30
Sekretesslagen	31
Brottsbalken	32
Bilaga 2, straffskalor sexuella övergrepp	34
Bilaga 3, specifika skadebilder vid barnmisshandel	36
Bilaga 4, Länsgruppens medlemmar	40
Bilaga 5, Telefonnummer till länets kommuner	41
Bilaga 6, Polisanmälan, blankett	

Rutiner för handläggning av ärenden som rör sexuella övergrepp mot barn och barnmisshandel

Barnet ska

- ❑ *SKYDDAS* mot ytterligare övergrepp, påtryckningar och repressalier
- ❑ *SKONAS* från att känna myndigheternas agerande som en bestraffning
- ❑ *TILLGODOSES* rättsskydd av ansvariga myndigheter

Myndigheterna ska

- ❑ *SAMORDNA* sina åtgärder i inledningskedet så att de inte hindrar eller försvårar varandras utredningar
- ❑ *MEDVERKA* till att respektive myndighetsutredning blir så snabb och skonsam som möjligt för alla i familjen
- ❑ *BEREDA* barnet och dess familj vård och behandling för fysiska och psykiska skador samt följdverkningar

Ansvarsfördelning

- ❑ Socialtjänsten värnar om barnets trygghet och säkerhet
- ❑ Polisen/åklagaren utreder brottet
- ❑ Barn- och ungdomskliniken respektive kvinnokliniken biträder med kroppsundersökning på begäran
- ❑ Barn- och ungdomspsykiatrien behandlar barnet och familjen
- ❑ Vuxenpsykiatrien behandlar förövaren och eventuellt andra berörda vuxna

Definitioner och begrepp

Barns rätt till skydd

Med barn avses varje människa under 18 år enligt den definition som används i barnkonventionen och socialtjänstlagen. Barns rätt till omvårdnad och skydd mot misshandel och sexuella övergrepp finns inskrivet i flera lagar och konventioner, se bilaga 1.

När barn riskerar att fara illa

Beskrivningar av situationer när barn riskerar att fara illa bör kunna användas så att de kan tjäna som ett verktyg eller hjälpmedel för yrkesgrupper som arbetar med barn eller vuxna som i andra sammanhang möter barn. Det kan exempelvis underlätta när en anmälan till socialtjänsten övervägs. Nedan redovisas exempel på sådana skadliga förhållanden, vilka utgår från begrepp som Kommittén mot barnmisshandel har använt och som återkommer i Regeringens proposition 2002/3:53, Stärkt skydd för barn. Här med vissa förändringar och tillägg.

Fysisk försummelse innebär att barnets vårdnadshavare, oftast under lång tid, skadar eller äventyrar barnets fysiska hälsa eller utveckling genom att underlåta att ge barnet god fysisk omsorg. Bristande omsorg gäller alla aspekter av ett barns fysiska hälsa och utveckling, dvs. hygien, kost och omvårdnad, årstidsanpassade kläder, möjlighet till vila och sömn, skydd och husrum, tillsyn, förebyggande hälsovård, medicinsk vård inklusive tandvård samt skydd mot olycksrisker eller skadlig exponering. Till skadlig exponering räknas t.ex. att återkommande vara utsatt för skadligt hög bullernivå, att vistas i miljöer med droganvändning eller hög alkoholkonsumtion.

Fysiskt våld innebär att barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom, smärta eller blir försatt i vanmakt eller annat liknande tillstånd. Det kan innebära att en annan person slår barnet med eller utan tillhygge, nyper, sparkar, knuffar, kastar, skakar, luggar, river eller biter barnet, trampar eller stampar på det eller tvingar in föremål i barnets mun. Det är också fysiskt våld och övergrepp att förgifta, bränna, skälla, riva, försöka dränka eller kväva barnet.

Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. I flera former av sexuella övergrepp ingår fysiskt våld dels för att tvinga barnet till underkastelse, dels som del av övergreppet.

Sexuella övergrepp mot barn innefattar alla former av sexuella handlingar som ett barn utsätts för av en annan person. Sexuella övergrepp innebär att personen utnyttjar barnets beroendeställning, att handlingen utgår från den personens behov, att handlingen kränker barnets integritet.

Det finns stor variation mellan handlingar som ryms i begreppet sexuella övergrepp. Lättare former av icke-fysisk kontakt som verbala sexuella anspelningar, att någon blottar sig inför barnet eller att titta på pornografisk film/video tillsammans med barnet kan vara både obehagliga och skrämmande för barnet. Fysisk kontakt som t.ex. sexuellt betonade smekningar av bröst eller könsorgan inklusive onani på den andra personen är andra handlingar som begås av personer som utsätter barn för övergrepp. De allvarligaste

formerna av sexuella övergrepp kan handla om fullbordade vaginala, anala eller orala samlag.

Kränkning innebär att barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att en person i ord eller handling behandlar barnet på ett nedlåtande sätt eller angriper barnets personlighet. Kränkningar kan ske genom att exempelvis på ett förnedrande sätt kommentera barnets utseende, språk eller begåvning, förolämpa barnet fysiskt eller verbalt inför kamrater eller vuxna, läsa barnets dagbok frysa ut barnet eller liknande.

Psykiskt våld kan vara situationer med öppet eller förtäckt hot, mobbning, förtryck, onormal övervakning och inskränkning i barnets rörelsefrihet. Kränkningar kan också beskrivas som psykiskt våld.

Psykisk försummelse är när barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att ett barns grundläggande behov av t.ex. uppmärksamhet, tillhörighet, fostran, vägledning, stimulans och utveckling inte tillgodoses.

Sexuell exploatering av barn

Barnpornografi och Internet. För många unga innebär Internets möjligheter att knyta kontakter något positivt. Det händer också att vuxna använder sig av denna kontaktmöjlighet för egna syften och utnyttjar sårbara ungdomar som de även förgriper sig på. Ungdomar kan lockas med pengar eller andra former av ersättningar eller presenter. De barn som utnyttjas för posering eller fotografering av övergrepp för bilder som läggs ut på nätet, hamnar i en situation där de kan fortsätta att exploateras på Internet även om övergreppen har upptäckts och upphört.

Trafficking innebär handel med människor. Ungdomar från andra länder lockas till bland annat Sverige för att utnyttjas i sexuella syften eller för att föras vidare till något annat land. De befinner sig i en mycket utsatt situation, de kan inte språket och kan ha mycket begränsade möjligheter att röra sig fritt.

Andra risksituationer. Flyktingbarn som kommer ensamma eller med föräldrar som ibland mår så dåligt att deras omsorgsförmåga sviktar, riskerar att utnyttjas. Även ungdomar som söker sig till missbruksmiljöer och ungdomar som rymmer eller kastas ut hemifrån kan riskera att utnyttjas i en svår situation.

Det är viktigt att de verksamheter som kommer i kontakt med barn och unga är uppmärksamma på ovanstående förhållanden och använder sin anmälningsskyldighet. Socialtjänsten har samma ansvar för de ungdomar som kommer till Sverige och tillfälligt vistas här och/eller är asylsökande som för alla andra barn som lever i landet. Det är också viktigt att ha ett brett perspektiv i utredningar och vara medveten om de samband som kan finnas mellan olika utsatta situationer och övergrepp.

Se "Sexuell exploatering av barn i Sverige" utgiven av Stiftelsen Allmänna Barnhuset i samarbete med Socialdepartementet. Stiftelsen Allmänna Barnhusets skriftserie 2005:2 (www.barnhuset.com)

Barn och ungdomar som förgriper sig sexuellt

Den som förgriper sig sexuellt på ett barn kan själv vara ett barn. Begreppet förövare brukar förbehållas ungdomar i åldern 13 – 18 år. Det finns även barn som är yngre än 13 år som förgriper sig sexuellt på ett annat barn. Forskare och kliniker betonar vikten av att inte sammanblanda barn och ungdomar i det här avseendet, genom att inte betrakta de yngre barnen som ”förövare”. Det är ett sätt att undvika stigmatisering och att markera att behandlingsbehov ser olika ut för barn respektive ungdomar. Ungdomar som förgriper sig sexuellt kan sägas vara flickor och pojkar som huvudsakligen är mellan 13 och 18 år gamla. Offret kan vara yngre, jämnårigt eller äldre.

Bakgrundsfaktorerna när en ung person utvecklar ett sexuellt förövarbeteende är komplexa. Det kan exempelvis vara egna upplevelser av kränkningar, dynamik i familjen, erfarenhet av våld inom familjen, anknytningsproblematik, bristande social kompetens och tidiga beteendeproblem som tillsammans med den sexuella driften bidrar till att en ung människa förgriper sig sexuellt. Den unga som förgriper sig sexuellt kan samtidigt själv vara ett utsatt barn och därmed också ett offer. Den som blir utsatt för sexuella övergrepp av en ung person kan ta skada på samma sätt som när förövaren är vuxen.

Det är viktigt att identifiera övergreppshandlingar och att ge adekvat behandling både för den unge som förgripit sig och för att förhindra framtida övergrepp. Socialtjänstens utredningsskyldighet avseende skydd och stöd gäller både det barn som förgripit sig och det utsatta barnet.

Anmälningsskyldigheten

Socialtjänstlagen (2001:453)

14 kap 1 § *Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.*

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdom eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att en underårig utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.

Om anmälan från Barnombudsmannen gäller bestämmelserna i 7 § lagen (1993:335) om Barnombudsman.

Vad är en anmälan?

I Socialstyrelsens Allmänna Råd, SOSFS 2003:16 (S) ges nedanstående definition samt beskrivningar (citat) av vad som rör rutiner för anmälan:

”Alla uppgifter som kommer till socialnämndens kännedom om att ett barn kan befaras fara illa bör ses som en anmälan. Den myndighet eller den person som har gjort en anmälan kan inte återta den. Av 14 kap 1 § fjärde stycket socialtjänstlagen följer att den som har gjort en anmälan är skyldig att informera nämnden när förhållandena har ändrats. Detsamma gäller för den som har lämnat uppgifter som senare visar sig vara felaktiga.

Rutiner för anmälan

”Vid myndigheter och yrkesmässigt bedrivna verksamheter bör det finnas rutiner för hur en anmälan skall göras. Den som har ansvaret för verksamheten bör förvissa sig om att all personal känner till när och hur en anmälan skall göras. En aktuell adress- och telefonlista till ansvariga på socialnämnden, socialjouren om sådan finns och polisen bör alltid finnas tillgänglig.

En anmälan enligt 14 kap 1 § andra eller tredje stycket socialtjänstlagen bör göras skriftligt med hänsyn till de ingripande åtgärder av socialnämnden som den kan medföra. I en akut situation kan det vara nödvändigt att göra en anmälan per telefon. En sådan muntlig anmälan bör sedan bekräftas skriftligt. En muntlig anmälan som tagits emot skall enligt 11 kap 5 § socialtjänstlagen dokumenteras.

Det är som regel lämpligt att den som gör en anmälan enligt 14 kap 1 § andra eller tredje stycket socialtjänstlagen själv informerar vårdnadshavarna om varför en anmälan görs.”

Det ska framgå vem som gjort anmälan och när samt vad den avser. Det ska vidare framgå namn och befattning på den som gjort anteckningen, samt när den gjordes. Socialnämnden får i varje enskilt fall ta ställning till om en handling som inte är undertecknad kan godkännas eller om det behöver bekräftas att den kommer från en person eller myndighet som har anmälningskyldighet. (Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, Socialstyrelsen 2006, sid 73.)

Att ta emot en anmälan

”Socialnämnden bör ha rutiner för att kunna ta emot anmälningar från såväl allmänheten som från dem som är skyldiga att anmäla så att

- det under kontorstid alltid finns personal för att ta emot anmälningar
- den som ringer inte hänvisas till att återkomma vid ett senare tillfälle
- fastställda mottagningstider inte begränsar nämndens möjligheter att ta emot information om att ett barn kan behöva dess skydd

Utanför kontorstid kan ett inspelat band ge besked om vart den som ringer kan vända sig med sina uppgifter, t.ex. socialjour om sådan finns, eller polis. Det kan även vara lämpligt att ta upp inkomna samtal på band för senare avlyssning.”

Återkoppling från socialnämnden

”Socialnämnden bör till anmälaren bekräfta att anmälan tagits emot och av vem och telefonnummer till denne.”

Uppgiftsskyldigheten

”Enligt 14 kap 1 § fjärde stycket socialtjänstlagen är de som anges i andra stycket samma paragraf skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse vid utredning av ett barns behov av skydd. Nämnden bör i möjligaste mån precisera vilken typ av uppgifter den önskar få del av. De begärda uppgifterna bör helst lämnas skriftligt, antingen genom att en kopia av relevanta handlingar eller en sammanställning av uppgifterna skickas till handläggaren.

Muntlig information som tagits emot av socialnämnden skall enligt 11 kap 5 § socialtjänstlagen dokumenteras i akten. Nämnden bör se till att uppgiftslämnaren bekräftar den nedtecknade informationen. Detta bör också dokumenteras.”

Socialtjänsten

Att ta emot en anmälan om misstänkt barnmisshandel eller sexuellt övergrepp mot barn

Alla inblandade familjemedlemmar befinner sig under utredningens gång i kris och socialtjänsten har ansvaret för att alla erbjuds stöd och hjälp.

Det är den som tar emot anmälan (uppllysningen, uppgifterna) som avgör hur den inkomna informationen skall hanteras. Däri ingår bl. a. att ta ställning till när, hur och av vem det berörda barnets föräldrar skall informeras. Detta gäller oavsett hur informationen kommer till nämndens kännedom och om anmälan görs av en privatperson eller myndighetsrepresentant.

Det är ofta en fördel om personligt sammanträffande kan ske med anmälaren. Anmälaren kan då få besvara kompletterande frågor i lugn och ro.

Frågor som är väsentliga att få svar på av anmälaren

- Persondata om barnet (namn, adress, telefonnummer)
- Vem är vårdnadshavare för barnet?
- Vem är misstänkt?
- Var finns barnet?
- Var finns den misstänkte?
- Har barnet själv berättat?
- Vilka ord har barnet använt vid berättelsen? (försök skilja ut vad som är barnets berättelse och vad som är anmälares tolkning av barnets berättelse)
- Vad har anmälaren sett hos barnet? (Skador, beteende, reaktioner)
- Hur har misstanken uppkommit?
- När och var har det misstänkta övergreppet/misshandeln skett?
- Hur har det gått till?
- Är barnet skyddat från fortsatta övergrepp?
- Vad vet anmälaren i övrigt om barnets familj och situation?

Anonymitetsskydd för anmälare

Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det viktigt att en anmälare står för sina uppgifter. När en privatperson gör anmälan, kan anonymitetsskydd inte utlovas om anmälaren redan har avslöjat sin identitet. (Sekretesslagen 7 kap 6 §).

Oavsett om anmälaren själv begär anonymitetsskydd eller ej, skall socialtjänsten alltid uppmärksamma om behov av sekretess finns när någon vill ta del av den aktuella uppgiften (dvs. vill ta del av en allmän handling).

OBS! Ställningstagandet till frågan om skydd av en uppgiftslämnarens identitet bör tas av den politiska nämnden. Ett beslut att avslå begäran om att få ta del av uppgiften/handlingen ska alltid följas av en besvärshänvisning, eftersom beslutet kan överklagas till Kammarrätten.

Anställda hos anmälningsskyldiga myndigheter kan inte vara anonyma. Detsamma gäller socialnämndens politiker och personal.

Sekretesslagen (SekrL)

7 kap. 6 §: *Sekretess gäller inom hälso- och sjukvården och annan verksamhet som avses i 1 § samt inom socialtjänsten för anmälan eller annan utsaga av enskild om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att fara uppkommer för att den som har gjort anmälan eller avgivit utsagan eller någon honom närstående utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs.*

Om anmälaren eller uppgiftslämnaren är barnet själv:

Lyssna på barnet!

Tro på barnet!

Fråga inte ut barnet på något ingående sätt!

Lova inte barnet att Du inte ska berätta för någon!

Visa inte fördömande, aggressivitet eller bestörtning!

Att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL

11 kap. 1 § *Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.*

Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande skall tillvaratas på ett betryggande sätt.

Detta lagrum ger nämnden rätt att efter ansökan eller anmälan eller på något annat sätt inleda utredning.

11 kap. 2 § *Vid en utredning om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.*

Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid.

Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas om att en utredning inleds.

Tänk på:

Utredning ska inledas omgående

Samordning med andra myndigheter ska planeras

Behovet av skydd för barnet ska bedömas

Polisanmälan ska övervägas.

Det saknar betydelse hur socialnämnden fått kännedom om att ett barn misshandlats eller utsatts för sexuella övergrepp. I dessa fall bör en utredning inledas omgående.

Det bör observeras, att när uppgifter eller anmälningar om "barn som far illa" kommer in till socialnämnden är utgångspunkten generellt sådan att en bedömning av vårdbehovet inte kan

göras förrän anmälan utretts. En utredning av barns behov av skydd och stöd kan inledas oavsett samtycke.

Utredningen syftar till

- ❑ att ge kunskap om barnets och familjens situation
- ❑ att utröna hur barnet reagerat och vilka skador barnet fått
- ❑ att bedöma barnets behov och föräldrarnas omsorgsförmåga
- ❑ att ge underlag för beslutsfattande och i förekommande fall socialnämndens och länsrättens ställningstagande

Dokumentation

Socialtjänsten har enligt 11 kap. 5 § SoL skyldighet att ”tillvarata (dokumentera) allt som har betydelse för ärendet”. I barnets personakt bör dokumenteras när (år, månad, dag) polisanmälan gjordes och motiveringen till den. Om en polisanmälan inte gjorts, bör motiveringen till detta ställningstagande framgå av dokumentationen. Se socialstyrelsens författningssamling, SOSFS 2006:12 (S).

11 kap 5 § *Handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling skall dokumenteras. Dokumentationen skall utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse.*

Handlingar som rör enskildas personliga förhållanden skall förvaras så att den som är obehörig inte får tillgång till dem.

Som ett led i utredningen har utredande nämnd rätt att från andra myndigheter få information och uppgifter som rör barnet och dess familj (14 kap. 1 § 4 st SoL).

Särskilda åtgärder enligt Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU

Inledningsvis måste socialnämnden bedöma behovet av akuta insatser för att skydda barnet från skador. Barnet kan ibland också behöva skyddas från hot och påtryckningar. Ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kan vara nödvändigt för att ge barnet tillräckligt skydd och för att genomföra utredningen.

Om barnet omhändertas omedelbart enligt LVU, skall beslutet snarast, och senast inom en vecka, underställas länsrätten. Beslut om omedelbart omhändertagande fattas av nämnden eller nämndens utskott efter delegering. I akuta fall kan nämndens ordförande eller annan ledamot som nämnden förordnat fatta ett sådant beslut. Det är socialnämnden som fattar beslut om att ansöka hos länsrätten om vård jml 4 § LVU. Socialtjänstlagen innehåller inga begränsningar av rätten att delegera beslut om att ett omedelbart omhändertagande ska upphöra. Enligt Socialstyrelsen bör delegering av sådana beslut endast ske till dem som är behöriga att fatta beslut om omedelbart omhändertagande (SOSFS 1997:15, Socialstyrelsens Allmänna Råd, sid 51).

Möjlighet till läkarundersökning av barnet

I LVU § 32 finns en bestämmelse som gör det möjligt att genomföra en läkarundersökning oavsett samtycke från dess vårdnadshavare. (Övriga frågor kring läkarundersökning behandlas på sid 20 - 22)

32 § LVU: *I ett ärende enligt denna lag får socialnämnden besluta om läkarundersökning av den unge samt utse läkare för undersökningen. Om undersökningen inte lämpligen kan genomföras i den unges hem, får nämnden bestämma någon annan plats för den. I ett mål enligt denna lag har rätten samma befogenhet. Läkarundersökning skall, om den inte av särskilda skäl är obehövlig, ske innan nämnden gör ansökan enligt 4 §.*

Begränsningar i umgänget

Barn som är omhändertagna enligt LVU har rätt att få besök av sina föräldrar och andra anhöriga. Under utredningstiden bör dock riskerna för påverkan av barnet beaktas. Beslut om begränsning av besöksrätten kan då komma i fråga (14 § LVU)

Länsrättens möjlighet att förlänga utredningstiden

Enligt 8 § LVU får länsrätten i vissa ärenden (t ex vid sexuella övergrepp) efter ansökan av nämnden, medge en förlängning av utredningstiden om ytterligare utredning eller någon annan omständighet gör det nödvändigt. Länsrätten har dock att iaktta en viss restriktivitet i fråga om att medge förlängning och när det gäller förlängningstiden.

Begäran om läkarundersökning

Om en förundersökning pågår är det normalt att åklagaren, som är förundersökningsledare, beslutar om att ett skriftligt rättsintyg ska inhämtas. Detta förfarande gäller för brottsutredningen. Socialtjänsten bör därför alltid samråda med polismyndigheten för att klargöra om man redan planerar att begära ett rättsintyg innan socialtjänsten för sin egen utredning avgör om ett läkarintyg ska begäras. För socialtjänstens utredning kan ett läkarintyg vara relevant för en bedömning av behovet av vård eller för planering av vårdens genomförande. Samordning mellan myndigheterna har betydelse för att inte barnet ska utsättas för flera läkarkontakter i onödan.

Om det finns misstankar om att barnet utsatts för sexuellt övergrepp under de senaste tre dygnen är det viktigt att den barnmedicinska bedömningen sker så fort som möjligt. Annars kan denna genomföras på ett mer planerat sätt. Vid misstänkt barnmisshandel bör läkarundersökning helst ske innan synliga märken av misshandeln försvunnit. Se vidare sid. 20.

Begäran om läkarundersökning ska vara skriftlig och besvaras skriftligt. Av begäran ska det framgå vem som har beslutat om undersökningen. Det är viktigt att det i begäran framgår vad som föranlett läkarundersökningen, vilka skador eller tecken läkaren ska vara uppmärksam på samt hur utlåtandet ska användas.

OBS:

Läkarundersökning av barnet bör i första hand ske i samråd med vårdnadshavarna och den unge. Om barnet är omhändertaget enligt LVU kan en läkarundersökning genomföras oavsett om föräldern lämnar samtycke till detta eller inte. En läkarundersökning kan också genomföras med stöd av 32 § LVU. Om det inte finns särskilda skäl som gör det obehövligt ska barnet läkarundersökas innan ansökan om vård enligt LVU lämnas in. (SOSFS 1997:15, Socialstyrelsens Allmänna råd om tillämpningen av LVU sid 37 – 40).

Bestämmelserna om omedelbart omhändertagande i LVU får inte användas enbart för att få en läkarundersökning till stånd för att tillgodose önskemål från socialnämnd eller polis.

Befogenheten får endast användas om det finns förutsättningar för att tillämpa bestämmelserna om vård enligt LVU. Vårdnadshavare ska vara informerade om att ett beslut om läkarundersökning med stöd av 32 § LVU har fattats. Befogenheten att genomföra en läkarundersökning mot vårdnadshavarens vilja, bör utnyttjas endast i undantagsfall. (SOSFS 1997:52)

Att polisanmäla

Bestämmelserna i sekretesslagen utgör inget hinder för att uppgift lämnas till polis- eller åklagarmyndighet om vissa brott mot någon som är under 18 år.

Barnmisshandel är ett brott enligt 3 kap. Brottsbalken och sexuellt övergrepp mot barn är ett brott enligt 6 kap. Brottsbalken

Polisanmälan - en huvudregel.

Det finns dock inte någon skyldighet för socialtjänsten att anmäla brott mot barn.

En polisanmälan bör göras skriftligt. I brådskande fall kan en muntlig anmälan göras som senare kompletteras med en skriftlig, se SOSFS 2006:12 (S).

Huvudregeln är att barnmisshandel och övergrepp mot barn bör polisanmälas. Polisanmälan bör undvikas bara i undantagsfall - då skäl talar för det. Huvudregeln bör vara att misstanke skall polisanmälas av socialnämnden, som dock bör pröva frågan i varje enskilt fall. Samråd med åklagare kan ske om det finns tveksamhet om huruvida anmälan skall göras eller inte. Offrets/gärningsmannens identitet behöver inte röjas vid sådant samråd. Det är i allmänhet utomordentligt viktigt att polisanmälan görs omedelbart om det framkommer omständigheter som kan ge anledning till en sådan anmälan.

En polisanmälan kräver inte vårdnadshavarens samtycke. Anmälan kan ske utan att det finns någon misstänkt gärningsman. Det är misstanken om brott som anmäls. När socialnämnden gör polisanmälan angående brott mot ett barn skall vårdnadshavaren dock normalt sett underrättas (jfr 11 kap. 8 § SoL). Om en vårdnadshavare är misstänkt för ett brott mot barnet skulle en sådan underrättelse dock kunna äventyra hela utredningen.

I 14 Kap. 4 § 2 st SekrL finns en undantagsbestämmelse som medger sekretess i förhållande till vårdnadshavaren om barnet skulle lida betydande men om uppgiften röjs. I en utredning som rör t ex sexual- och/eller våldsbrott mot en underårig kan man förutsätta att barnet, genom att utredningsarbetet försvåras eller omöjliggörs, lider betydande men om vårdnadshavaren innan ett eventuellt polisförhör får kännedom om att misstanken föreligger

och vari denna består. Beslut om sekretess i detta avseende måste tas av behörig tjänsteman i varje enskilt fall.

Uppgiften att göra polisanmälan förutsätter inte delegering. Däremot kan det ur ”ordningssynpunkt” vara lämpligt att föra frågan till tjänsteman i arbetsledande ställning. Det ligger i sakens natur att ärenden om misshandel och sexuella övergrepp bör anmälas skyndsamt.

Motiv för polisanmälan

- ❑ Klarlägga om misshandel eller övergrepp skett. Brottsrubriceringen är en viktig del av utredningen om barnets situation. Ett klarläggande om vad som skett kan vara av avgörande betydelse för socialnämndens bedömning av åtgärder.
- ❑ Tillgodose barnets rättssäkerhet och skydd Rätt till skadestånd och ersättning för framtida kostnader, t ex för terapi, är viktiga inslag i rättsskyddet för barnet.
- ❑ Förebygga nya brott Socialtjänsten har att värna om barns säkerhet, skydd och trygghet. Vid misstanke om brott av det aktuella slaget kan man genom att polisanmäla bidra till att skydda det berörda barnet, men också andra barn, från nya brott av gärningsmannen.

Vem gör polisanmälan?

I princip är det barnets vårdnadshavare som ska göra en anmälan, framför allt om den misstänkte gärningsmannen finns utanför familjen. Men eftersom misshandel och sexuella övergrepp i de flesta fall sker inom familjen bör socialnämnden alltid överväga frågan om polisanmälan. Barnets vårdnadshavare kan behöva befrias från detta ansvar även i de fall där gärningsmannen finns utanför den trängre familjekretsen, t ex en tidigare sambo eller en avlägsen släkting.

Att inte polisanmäla

I vissa fall kan det vara motiverat att inte anmäla. Detta utesluter inte att polisanmälan ändå kan aktualiseras igen i ett senare skede av handläggningen. Ett beslut att inte polisanmäla bör dokumenteras och motiveras, se ovan.

Skilj på **möjligheten** att göra polisanmälan och **skyldigheten** att anmäla till socialtjänsten!

Polisanmälan ska vara så konkret som möjligt. Enligt SOSFS 2006:12 (S) bör det om möjligt i en polisanmälan om en misstänkt framgå:

- ❑ vem som har beslutat om anmälan,
- ❑ datum eller tidsperiod för det misstänkta brottet,
- ❑ var det misstänkta brottet uppges ha ägt rum,
- ❑ om barnet har uppgivit att han eller hon varit utsatt vid fler tillfällen,
- ❑ om det finns någon som är misstänkt för brottet,
- ❑ om nämnden har vidtagit några åtgärder med anledning av det misstänkta brottet, t.ex. en läkarundersökning eller en placering utanför det egna hemmet,
- ❑ om barnet eller vårdnadshavaren har informerats om att en anmälan kommer att göras
- ❑ om den misstänkte känner till att en anmälan kommer att göras.

Polisanmälan, bör göras på blankett SoSB 50385, se bilaga 6. Den är framtagen i samråd med Rikspolisstyrelsen.

Anmälan till överförmyndaren

När ett barn blivit utsatt för övergrepp utdömer tingsrätten ett skadestånd. Om den skadeståndsskyldige inte kan betala detta kan målsäganden ansöka om ersättning hos Brottsoffermyndigheten, som i förekommande fall betalar ut ersättningen till barnets förälder/vårdnadshavare.

Kan det befaras att föräldern inte kommer att förvalta medlen på ett betryggande sätt skall socialnämnden göra en anmälan till överförmyndaren enligt 42 § socialtjänstförordningen. Överförmyndaren har därefter att ta ställning till särskilda beslut enligt 13 kap. 19 § föräldrabalken.

Polis- och åklagarmyndigheterna

Av 3 § polislagen framgår:

”Polisen skall samarbeta med åklagarmyndigheterna. Samarbete skall också äga rum med andra myndigheter och organisationer vilkas verksamhet berör polisverksamheten. Särskilt åligger det därvid polisen att fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dem om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem. Andra myndigheter skall ge polisen stöd i dess arbete”.

Att inleda förundersökning

När det gäller våld och övergrepp mot barn är regelmässigt en åklagare förundersökningsledare. I förekommande fall beslutar åklagaren att förundersökning ska inledas (RB 23 kap 1-4 §§)

Åklagaren avgör hur polisutredningen skall bedrivas. Vid förhör med olika personer kan följande frågor aktualiseras:

- behov av målsägandebiträde (lag 1988:609 om målsägandebiträde)
- behov av särskild företrädare (Lag 1999:997 om särskild företrädare för barn)
- hämtning till förhör (RB 23 kap 7 §)
- anhållande (RB 24 kap, spec. 6 §)
- husrannsakan (RB 28 kap)
- kroppsvisitation (RB 28 kap 11 §)
- kroppsbesiktning (28 kap 12 §)
- beslag (RB 27 kap)

När en misstänkt anhållits måste åklagaren begära honom/henne häktad utan dröjsmål och senast klockan 12.00 tredje dagen efter anhållningsbeslutet (RB 24 kap 12 §).

Åklagaren ska underrätta tingsrätten om den misstänktes önskemål om eller behov av offentlig försvarare (RB 21 kap 3 a §).

Åklagaren kan begära biträde av sakkunnig (RB 40 kap).

Den misstänkte och hans/hennes försvarare ska beredas tillfälle att ta del av utredningen - fortlöpande eller senast när den är färdig - och få möjlighet att ange om t ex ytterligare utredning krävs i något avseende. Innan detta skett får åtal inte beslutas (RB 23 kap 18 §). När förundersökningen avslutats fattar åklagaren beslut om åtal ska väckas eller ej (RB 23 kap 20 §)

Åklagaren kan lägga ner förundersökningen i ett tidigt skede om det t ex inte kan styrkas att någon gjort sig skyldig till brott eller när brott ej kan anses föreligga.

Husrannsakan

Vid en husrannsakan eftersöks föremål som kan ha betydelse för utredningen och som kan åberopas som bevis.

Socialsekreterare och befattningshavare som omfattas av 14 kap 1 § SoL och som är inkopplade i fallet och som får kännedom om eller ombeds av vårdnadshavare eller annan att ta hand om handlingar eller föremål som kan utgöra bevis (t ex brev, fotografier, dagböcker, speciella kläder) ska genast underrätta utredningsmannen härom.

Teknisk undersökning utförs av polisens tekniska rotel. Vid en sådan undersökning eftersöks föremål och spår som har betydelse vid utredningen av brottet.

Underrättelse till socialförvaltningen kan göras av åklagaren när en misstänkt frigges i samband med häktningsförhandling. En sådan underrättelse kan underlätta socialtjänstens och barnpsykiatrins planering av eventuella stöd- och hjälpåtgärder för familjen.

I övriga fall, t ex efter förhör eller anhållande, kan underrättelsen göras av utredningsmannen. En sådan underrättelse är nödvändig för att socialförvaltningen och BUP ska kunna planera eventuella stöd- och hjälpåtgärder för familjen.

Särskild företrädare för barn

Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

1§ När det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot någon som är under 18 år, skall en särskild företrädare förordnas för barnet om

- 1. en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller*
- 2. det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt.*

En särskild företrädare skall inte förordnas om det med hänsyn till barnet är obehövligt eller annars särskilda skäl talar mot det.

Syftet med lagen är att stärka möjligheterna att ta till vara barnets rätt när en vårdnadshavare eller någon som vårdnadshavaren står i ett nära förhållande till misstänks för brott mot barnet. Lagen syftar till att förbättra förutsättningarna för att utreda sådana brottsmisstankar. Den syftar därmed också till att förebygga att övergrepp mot barnet fortsätter. Lagen innebär att en särskild företrädare under vissa förutsättningar skall förordnas för barnet i dessa fall. Den särskilda företrädaren skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegång. Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och den ene är misstänkt skall den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt. I de fall då detta inte, av olika skäl, är möjligt skall särskild företrädare förordnas.

Till särskild företrädare skall förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan. Endast den som uppfyller särskilda krav på lämplighet får förordnas. En ansökan om förordnande skall göras av åklagaren hos tingsrätten. Domstolen kan förordna interimistiskt utan vårdnadshavarnas vetskap, om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara.

Att förhöra barn

I förundersökningskungörelsen finns regler om ”Förhör med barn”.

17 § *Förhör med någon som är under 18 år och som är misstänkt för brott, målsägande eller vittne, skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs*

tar skada. Särskild varsamhet bör iakttas om förhör rör sexuallivet. Det bör nog tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Detta får inte göras mera ingående än omständigheterna kräver. Förhör får inte äga rum fler gånger än som är nödvändigt.

18 § Förhör med någon som är under 18 år bör hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften.

19 § Är utsaga av barn av avgörande betydelse för utredningen, bör, om det befinns vara av vikt med hänsyn till barnets ålder och utveckling samt brottets beskaffenhet, någon som äger särskild sakkunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda vid förhöret eller yttra sig angående värdet av barnets utsaga.

Barnet kanske lämnar mycket knapphändiga uppgifter eller inga alls vid första förhöret. Därför blir det ofta nödvändigt med flera kontakter och förhör. Takten i utredningsarbetet bestäms i stor utsträckning av barnet självt.

Alltför många personers närvaro bör undvikas vid förhören. Har misshandeln eller övergreppet skett inom familjen kan det vara direkt olämpligt att någon anförvant är närvarande. Ju närmare relationen är mellan barnet och gärningsmannen desto svårare är det för barnet att berätta. Även när övergrepp eller misshandel skett utanför familjen kan en anförvants närvaro ha en hämmande inverkan på barnets förmåga att berätta.

Beroende på barnets ålder och mognad får förundersökningsledaren efter samråd med utredningsmannen avgöra om någon annan än polisen ska tala med barnet. Små barn och utvecklingsstörda kan t ex behöva förhöras med biträde av lämplig psykolog.

I allmänhet videoinspelas förhören. Om barnet inte bedöms kunna vara närvarande vid domstolsförhandlingarna ska förhören alltid videoinspelas.

Övrigt

Rättsintyg. Åklagaren, som är förundersökningsledare i brottsutredningen, kan besluta om att inhämta ett rättsintyg, dvs. ett rättsmedicinskt utlåtande angående målsäganden. Detta sker skriftligt.

Förhör med övriga familjemedlemmar. Förhör med den icke misstänkte föräldern eller annan vårdnadshavare bör ske i nära anslutning till förhöret med barnet. Även övriga familjemedlemmar bör höras så snart som möjligt.

Förhör med andra personer. I vissa fall kan det i inledningsskedet av förundersökningen vara angeläget att höra daghemspersonal, skolsköterska, skolkurator, lärare etc. Detta för att åklagaren skall få ett bredare underlag för sin bedömning av ärendet.

Trovärdighetsbedömning. Om åklagaren ur bevissynpunkt anser det erforderligt med en trovärdighetsbedömning av barnets utsaga, kan en vittnespsykolog med barnklinisk erfarenhet och vittnespsykologisk påbyggnadsutbildning anlitas.

Den misstänkte. Lagen föreskriver att offentlig försvarare skall förordnas för häktad eller anhållen om han/hon begär det. Offentlig försvarare skall också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex

månader. Vidare finns i särskild lag föreskrivet, att om en häktad begär det skall han/hon kunna erbjudas vuxenpsykiatrisk hjälp.
Åklagaren beslutar om de olika tvångsåtgärder som vidtas mot den misstänkte.

Lagrum, se bilaga 1, **straffsatser** se bilaga 2.

Polisanmälan: lämplig blankett att använda, se bilaga längst bak.

Hälso- och sjukvården

Skyldighet att anmäla till socialtjänsten

All sjukvårdspersonal har enligt 14 kap 1 § SoL skyldighet att anmäla misstanke om barnmisshandel och/eller sexuella övergrepp mot barn till socialtjänsten.

Misstanke om misshandel eller sexuellt övergrepp ska genast anmälas till socialtjänsten. Även uppgifter som är svårbedömda och obestyrkta ska anmälas.

Rättighet att anmäla till polisen

Om brottsmisstanken är stark kan anmälan också göras till polisen.

Vid tveksamhet om förfaringssättet kan en informell kontakt med åklagare eller annan samrådspartner vara klargörande (anonym konsultation). Vid polisanmälan skall även anmälan till socialtjänsten göras.

Anmälningsskyldighet och uppgiftsskyldighet sid. 6 – 8.

och avsnitt ”att samordna utredningsarbetet”, sid. 25. **Polisanmälan**, se bilaga 6.

Beslut om läkarundersökning vid misstanke om sexuella övergrepp

Om övergreppet misstänks ha skett under de senaste 3 dyggen görs undersökningen skyndsamt för att påvisa skador, för provtagning och eventuellt tillvarata kläder. Det är önskvärt att undersökningen görs planerat på dagtid för bästa kvalitet. Om övergreppet/övergreppen ligger längre tillbaka i tiden är det inte bråttom utan undersökningen kan planeras och förberedas i lugn och ro.

Om det föreligger starka misstankar om att ett sexuellt övergrepp ägt rum nyligen (inom 3 dygn) är det mycket viktigt att polisanmälan är gjord så att teknisk bevisning kan tillvaratas. Om polisen har påbörjat en utredning om brott är det polis- eller åklagarmyndighet som i första hand begär en läkarundersökning. Det är önskvärt att barnet har hörts av polis om vad som hänt före läkarundersökningen och att adekvat information såsom kopia av polisförhållningsprotokoll bifogas, om sådant finnes.

Vid en brotsutredning avgör polis och åklagare om rättsmedicinsk läkare ska utföra undersökningen. Rättsmedicinsk expertis kan annars vid behov konsulteras i efterhand av respektive ansvarig specialist.

Rättsintyg utfärdas sedan begäran om detta inkommit. Se SOSFS 1997:5 Allmänna råd - Rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott.

För socialtjänstens utredning kan ett läkarintyg vara relevant för en bedömning av behovet av vård eller för planering av vårdens genomförande. Socialtjänsten kan då vända sig till hälso- och sjukvården med en begäran om medicinsk undersökning. Begäran bör föreligga skriftligt och bör innehålla adekvat bakgrundsinformation inkluderande vad som uppges ha hänt, vilka eventuella specifika misstankar som finns samt persondata. Socialtjänsten kan sedan begära ett skriftligt utlåtande om undersökningen.

Tänk på

att beakta att man i majoriteten av alla undersökningar finner inga eller ospecifika fynd beroende på att de flesta sexuella övergrepp inte är av den art att de lämnar några bestående förändringar på barnets kropp. Läkarundersökningen kan därför i princip aldrig utesluta att något hänt. Den kan därför inte heller användas som underlag för om anmälan till socialtjänsten eller polisanmälan skall göras eller inte.

Tillstånd för läkarundersökning

Frågan om undersökning av minderårig (<18 år) avgörs som regel av vårdnadshavaren. Finns två vårdnadshavare måste båda vara överens. Har den unge uppnått en sådan ålder och mognad (ca 15 år) att han eller hon själv bör få bestämma och kan ta grundad ställning i frågan bör dock hans eller hennes vilja respekteras (jfr 6 kap. 11 § föräldrabalken, FB). *Om begäran om undersökning kommer från sociala myndigheter eller polis förutsätts att begärande myndighet har inhämtat tillstånd av vårdnadshavare.*

Socialtjänsten kan besluta om kroppsundersökning om barnet är omhändertaget enligt LVU. Omhändertagande enbart för att tillgodose polisens eller socialnämndens önskemål om kroppsundersökning är ej tillåtet.

Tingsrätten kan förordna den ena föräldern eller annan, t.ex. en advokat, som särskild företrädare för barnet och den kan då godkänna kroppsundersökningen av barnet, (SFS 1999:997).

Om den unge befaras ha misshandlats eller utnyttjats sexuellt är den unge att anse som målsägande. Mot en målsägande kan under förundersökningen inga tvångsmedel tillgripas.

Genomförande av läkarundersökning vid misstanke om sexuellt övergrepp

Flickor under 9 års ålder samt pojkar upp till 18 år, som misstänks ha varit utsatta för sexuellt övergrepp undersöks dagtid vid barnmottagningarna i Karlskoga, Lindesberg eller Örebro samt undantagsvis vid verkligt behov i Örebro på jourtid. Flickor fyllda 9 år undersöks dagtid på kvinnoklinikens mottagning i Karlskoga, Lindesberg eller Örebro samt undantagsvis vid verkligt behov i Örebro på jourtid.

Den medicinska undersökningen bör föregås av en noggrann anamnes angående sociala förhållanden, tidigare sjukdomar, psykomotorisk utveckling, avförings och miktionsvanor. Inget ”förhör” med barnet om vad som hänt får hållas. Bakgrundsinformationen skall ha fåtts från andra källor enligt ovan. Eventuella spontana yttringar från barnet är det dock viktigt att återge ordagrant.

Det är viktigt att undersökningen sker så odramatiskt och så lite genitalfixerat som möjligt. Läkaren bör uppträda lugnt och ha gott om tid så att onödig stress undviks.

Den medicinska undersökningen omfattar en klinisk och en rättsmedicinsk del.

Den kliniska undersökningen syftar till att påvisa skador eller sjukdomar och till att vid behov föranstalta om behandling och uppföljande kontroller. Den ska omfatta hela kroppen inklusive noggrann inspektion av könsdelar och ändtarmsmyningen.

Den rättsmedicinska undersökningen ska påvisa, dokumentera och i rättsintyg beskriva och tolka förändringar mot bakgrunden av misstanken om sexuellt övergrepp. Denna del av undersökningen inriktas på skador, främmande material samt tecken på sexuellt överförd sjukdom. Kroppsliga fynd bör bilddokumenteras genom fotografering (översiktsbilder och detaljbilder) om möjligt tagna av sjukhusfotograf och/eller ritade skisser.

Detaljerat PM rörande undersökningens utförande och provtagning vid sexuella övergrepp finns på respektive klinik.

Speciella risker vid barnmisshandel

Små barn är oftare utsatta för misshandel än äldre barn. De kan inte försvara sig, har svårt att komma undan och att efteråt berätta vad som hänt. De är även mer beroende av vuxna och går inte att resonera med vilket i sig kan utlösa irritation, ilska och våld. Tänk även på barnets förmåga/oförmåga till rörlighet vid uppgivna "egenutlösta" skadeorsaker.

Barn med funktionshinder/kroniskt sjuka barn eller "barn utan språk".

Barn som även i högre ålder har ökat vård-/omsorgsbehov, är oroliga, oregerliga eller svåra att kommunicera med är oftare utsatta för misshandel än andra barn i samma ålder.

Social misär - ej obligat !

Det är kanske lättare att misstänka barnmisshandel i familjer med missbruk och/eller social misär, men kom ihåg att barnmisshandel förekommer i alla kulturer och i alla samhällsskikt. Att man som förälder är välklädd, kan föra och tala för sig, är inget bevis på att barnmisshandel/vanvård inte förekommer.

Genomförande av läkarundersökning vid misstanke om barnmisshandel

Läkarundersökning av barn som misstänkts varit utsatt för misshandel kan göras på barnspecialistmottagningarna i Örebro, Karlskoga eller Lindesberg. Ofta behöver samverkan ske mellan olika specialister såsom kirurg, ortoped, ögonspecialist, röntgenläkare. Om misshandeln inte lett till akut skada görs undersökningen med fördel planerat på dagtid för bästa kvalitet.

Detaljerat PM om undersökning vid misstanke på barnmisshandel finns på barnkliniken.

Specifika skadebilder

För specifika skadebilder – se bilaga 3.

Barn- och ungdomspsykiatrins medverkan vid utredning och behandling av sexuella övergrepp mot barn

Allmänt

I Barn- och ungdomspsykiatrins (BUP) uppdrag ingår att vara en behandlingsverksamhet för barn och ungdomar upp till 18 år, vilka utsatts själva eller utsatt andra för sexuella övergrepp. Barn- och ungdomspsykiatrins medverkan består initialt av krisstöd. Därefter läggs en individuell behandlingsplan upp för det enskilda ärendet utifrån barnets och familjens behov. Denna behandlingsplan innefattar samtal med barn och föräldrar, ev. syskon. I den individuella behandlingen av barnet ges en möjlighet att bearbeta traumatiska upplevelser liksom sexuell identitet. Centralt i behandlingen är stärkandet av relationen till den/de icke förövande föräldern/föräldrarna. Samtal med föräldrarna syftar till att bearbeta känslor av skam, besvikelse och skuld.

Om misstanke om sexuellt övergrepp uppkommer under en utredning eller behandling, ska detta enligt 14 kap. § 1 SoL, anmälas till socialtjänsten.

BUP har rättighet men inte skyldighet att göra polisanmälan. Polisanmälan, se bilaga 3.

BUP:s medverkan

- ❑ Erbjud barnet/familjen/nätverket stöd och behandling, akut och på längre sikt.
- ❑ Erbjud stöd och behandling till barn/ungdomar som utsatt andra för sexuella övergrepp.
- ❑ Ge konsultationer och medverka vid planeringsmöten.

För BUP:s del är det viktigt att komma in tidigt med krisstödet till familjen. Familjen eller någon familjen närstående kan i samråd med socialtjänst och/eller polis, kontakta Barn- och ungdomspsykiatrins specialistmottagning, Alnängsmottagningen, eller någon av öppenvårdsmottagningarna i länet.

Vuxenpsykiatrisk medverkan vid utredning och behandling av misshandel och sexuella övergrepp mot barn

Allmänt

I samarbetet med de allmänpsykiatriska klinikerna och bl a socialtjänsten och polismyndighet förordas direktkontakt som kan vara antingen muntlig eller skriftlig från enskild eller berörd myndighet.

Den sökande kan få tid för bedömning ganska omgående. Med utgångspunkt från den bedömningen erbjuds patienten behandling utifrån befintliga resurser.

Anmälningsskyldighet för sjukvårdspersonal

All personal har enligt 14 kap 1 § SoL anmälningsskyldighet – uppgiftsskyldighet

Vuxenpsykiatriska åtgärder

- ❑ behandling och stöd i den akuta krisen
- ❑ psykiatrisk bedömning
- ❑ erbjudande av stöd och behandling såväl individuellt som i familj
- ❑ medverkan i akuta lägen

Att samordna utredningsarbetet

Sexuella övergrepp mot barn och barnmisshandel är en typ av ärenden som ingen myndighet klarar ensam. Det är ärenden som fordrar nära samarbete mellan flera myndigheter. Varje myndighet gör självständiga utredningar och ansvarar för egna beslut, men informerar om sina bedömningar med iakttagande av gällande sekretessbestämmelser. Det är viktigt i dessa sammanhang att göra klart att enskildheter i ett ärende (en pågående utredning t ex) inte kan lämnas ut till andra myndigheter om det inte finns ett uttalat, helst skriftligt, samtycke.

Ansvar för samverkan

Socialtjänsten har enligt 5 kap 1a § SoL skyldighet att aktivt verka för att samverkan kommer till stånd kring utsatta barn. De olika verksamheterna har också ett gemensamt ansvar för att samordna sina insatser under utredningstiden. För att fullgöra denna uppgift kan olika arbetsmöten med inblandade representanter från berörda myndigheter behövas. Socialtjänsten bör ha ett särskilt ansvar att vid beslut om polisanmälan av nämnden, initiera/ta kontakt för samordning av de akuta insatserna i ärendet. Myndigheterna har i övrigt ett gemensamt ansvar att sammankalla till de arbetsmöten som är nödvändiga i det aktuella fallet och att informera om beslut och åtgärder som kan vara av betydelse för de övrigas ställningstaganden.

Även om varje myndighet arbetar självständigt, är det i utredningar som gäller misshandel och sexuella övergrepp nödvändigt att myndigheterna kan samordna arbetet. I annat fall är det risk för att arbetet försvåras och till och med omöjliggörs. Samordning sker med hänsyn till sekretessbestämmelser och varje myndighets eget ansvar för ärendet.

Exempel på frågeställningar som kan behöva diskuteras är:

- barnets behov av skydd
- barnets och familjens behov av stöd och hjälp
- bedömningen av barnets situation och innehållet i anmälan
- planeringen av vem som gör vad och i vilken ordning
- vilka förhör som ska genomföras
- eventuella tvångsåtgärder mot den misstänkte
- hur och när föräldrarna ska informeras
- var barnet ska vistas under utredningstiden
- begränsning av umgängesrätten enligt 14 § LVU
- rättsintyg på begäran av åklagare
- läkarundersökning på begäran av socialtjänst
- bedömning av föräldrarnas omsorgsförmåga
- behov av krisstöd och akuta behandlingsinsatser
- behov av insatser från vuxenpsykiatri

De rättsliga processerna

I samband med avslöjandet om misstankar eller kännedom om att brott begås inom familjen mot ett barn kan tre olika processer aktualiseras:

- Brottmål
- Avgörande av vårdnads- och umgängesrättsfrågor
- Utredning om eventuellt behov av placering av barn utanför hemmet

Dessa tre processer förhåller sig inbördes till varandra så att den ena processen ibland får betydelse för avgörandet i den andra, men detta är ingen självklarhet.

I brottmålet kräver respekten för den misstänktes rättssäkerhet att domstolen i tveksamma fall hellre friar än fäller.

I de övriga processerna är det barnets rättigheter och behov av skydd som prioriteras. Där måste man i de fall misstankarna kvarstår som befogade och sannolika (även utan att tillräcklig bevisning för fällande dom i brottmålet i samma ärende föreligger) i första hand se till barnets bästa och fatta beslut uteslutande på bedömningen av riskerna för barnets hälsa och utveckling.

Om förundersökningen läggs ned och inget åtal väcks, eller om åtal väcks men den misstänkte frikänns och denna utgång av ärendet är en följd av den bristande bevisningen, kvarstår riskerna för att övergreppen mot barnet kan fortsätta trots att tillräcklig bevisning för fällande dom inte kunnat förebringas.

Bevisvärdering

Det är viktigt att tänka på att olika bevisvärdering gäller i dessa olika mål. Av detta följer att det är felaktigt att göra en straffrättslig bedömning av materialet även i mål eller utredningar om vårdnad och/eller umgängesrätt samt omhändertagande av barnet i samband med att man misstänker att barnet blivit utsatt för brott i hemmet genom sexuella övergrepp, misshandel eller dylikt (jfr RR:s dom 1985-04-01, mål nr 3444-1984).

Tänk på

Att bevisningen är otillräcklig för fällande dom i brottmålet behöver inte innebära att samma omständigheter är otillräckliga för avgörandet i vårdnads- och umgängesrättsmålet eller i länsrättsförhandlingarna om verkställighet av umgänge resp. tvångsomhändertagande av barnet. Indicier (=omständigheter som indirekt talar för det faktum som skall bevisas) kan i de övriga rättsprocesserna och utredningarna få ett avsevärt högre bevisvärde än i brottmålet.

Socialtjänstens utredning enligt 11 kap 1 § SoL fokuserar på barnets behov av stöd och skydd och inte på om något brott har begåtts. En förutsättning för att socialnämnden ska kunna avvakta med sina åtgärder är att förundersökningen inleds omgående och inte drar ut på tiden. I annat fall måste nämnden ändå påbörja sin utredning, vilket ska ske skyndsamt. Frågan om läkarundersökning kan bli aktuell, men vid polisanmälda, misstänkta brott som rör övergrepp på barn, är det i första hand åklagaren som beslutar om ett rättsintyg ska inhämtas eller inte.

Polis och åklagare ska genom förundersökning utreda brottet och söka finna gärningsmannen. Det är ofta nödvändigt att polisen har den första kontakten med barnet (det första förhöret). Detsamma kan också gälla barnets föräldrar. Ett hembesök av socialtjänsten innan en husrannsakan hunnit verkställas eller misstanke om brott delges kan t e x leda till att den misstänkte anar oråd och undanröjer viktig bevisning.

Åklagaren, som också är förundersökningsledare, kan besluta om att inhämta rättsintyg. Sådant utfärdas av läkare utsedd av Rättsmedicinalverket.

Barnmedicinsk eller rättsmedicinsk undersökning är andra delar av utredningen som behöver aktualiseras i ett tidigt skede (se avsnitt Hälso- och sjukvården sid. 19).

Barnpsykiatrins medverkan kan behövas för att ge stöd och behandling i den akuta situationen och på längre sikt.

Vuxenpsykiatrins medverkan kan bli aktuell för att ge de vuxna stöd och behandling.

Unga förövare

Polisanmälan

Socialnämnden kan begära en polisutredning med stöd av 31 § Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, för ungdomar som inte är straffmyndiga, dvs. under 15 år. Polismyndigheten kan inleda utredning rörande brottet bland annat om det kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge eller om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet.

Händelseförloppet blir dokumenterat och det blir även ett sätt att markera samhällets uppfattning. Polismyndigheten har erfarenhet av sådana utredningar och deras utredning kan vara värdefull även om åtal inte kan bli aktuellt på grund av barnets ålder.

Barnpsykiatrin

Barn- och ungdomspsykiatriska klinikens specialenhet, Alnängsmottagningen, erbjuder stöd och behandling till barn/ungdomar som utsatt andra för sexuella övergrepp.

Samverkan

I ärenden där en ung person har förgripit sig sexuellt, är det viktigt att motsvarande samverkan sker som när det gäller vuxna förövare.

Bilaga 1, aktuella lagrum

FN:s konvention om barnets rättigheter:

Artikel 19

1. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa och sociala åtgärder som åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

2. Sådana skyddsåtgärder bör, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.

Föräldrabalken (FB)

6 kap. 1 § *Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.*

6 kap. 2 § *Av 2 § i samma kapitel framgår att barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.*

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

Socialtjänstlagen (2001:453)

1 kap. 2 § *När åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.*

3 kap. 5 § *Socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.*

När en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad

3 kap. 12 § *Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,*

*i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighets-
utveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn
och ungdom,
med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och
ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,
aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och ungdom av
alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt
dopningsmedel,
i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som
riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de
behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverat det,
vård och fostran utanför det egna hemmet, samt
i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och
hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption
har avgjorts.*

5 kap. 3 § *Kommunen skall sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal
under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller
vårdnad, boende och umgänge (samarbetsamtal) samt att föräldrar får hjälp att träffa avtal
enligt 6 kap. 6 §, 14 a 1 andra stycket eller 15 a § andra stycket föräldrabalken.
Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars
genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.*

11 kap. 1 § *Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan
eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd
av nämnden. Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes
avgörande skall tillvaratas på ett betryggande sätt.*

11 kap. 2 § *Vid en utredning om socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd
eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i
övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt
utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är
motiverat av omständigheterna i ärendet.*

*Utredning enligt första stycket skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra
månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss
tid. Den som berörs av en sådan utredning som anges i första stycket skall underrättas om att
en utredning inleds.*

11 kap. 3 § *När ett barn behöver vårdas i ett annat hem än det egna skall en plan upprättas
för den vård som socialnämnden avser att anordna. Planen skall även uppta åtgärder och
insatser som andra huvudmän har ansvar för.*

11 kap. 5 § *Handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om
stödinsatser, vård och behandling skall dokumenteras. Dokumentationen skall utvisa beslut
och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse.*

12 kap 10 § *Av 1 kap 5 § sekretesslagen (1980:100) framgår att socialnämnden utan hinder
av sekretess kan polisanmäla brott som hindrar nämndens verksamhet. Detsamma gäller
enligt 14 kap 2 § femte – sjunde styckena samma lag följer att sekretess även i vissa andra fall
inte hindrar att uppgifter som angår misstanke om brott lämnas till en åklagarmyndighet,
polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet ././*

14 kap 1 § *Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.*

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdom eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att en underårig utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd. Om anmälan från Barnombudsmannen gäller bestämmelserna i 7 § lagen (1993:335) om Barnombudsman.

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Förutsättningar för att vård skall kunna beslutas

1 § *Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen.*

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 15 år, av honom själv.

Vård med stöd av 3 § får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

2 § *Vård skall beslutas om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.*

3 § *Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.*

Omedelbart omhändertagande

6 § Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år omedelbart skall omhändertas, om

1. det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag, och
2. rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Om socialnämndens beslut om omhändertagande inte kan avvaktas, får nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om omhändertagande. Beslutet skall anmälas vid nämndens nästa sammanträde.

När socialnämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, får även rätten besluta att den unge omedelbart skall omhändertas.

Sekretesslagen (1980:100)

7 kap 4 § Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Sekretessen gäller dock inte beslut om omhändertagande, beslut om vård utan samtycke eller beslut om slutet ungdomsvård. /../

7 kap. 6 §: Sekretess gäller inom hälso- och sjukvården och annan verksamhet som avses i 1 § samt inom socialtjänsten för anmälan eller annan utsaga av enskild om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det kan antas att fara uppkommer för att den som har gjort anmälan eller avgivit utsagan eller någon honom närstående utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs.

14 kap 2 § /../ Dock hindrar sekretess enligt 7 kap. 1, 4 eller 34 § inte att uppgift som angår misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken mot någon som inte har fyllt arton år lämnas till åklagarmyndighet eller polismyndighet/../

14 kap 4 § 2 st: Sekretess för uppgift till skydd för en underårig gäller även i förhållande till vårdnadshavaren och får inte efterges av denne, om det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.

Brottsbalken

Våld och övergrepp mot barn

I brottsbalken definieras misshandel på följande sätt:

3 kap 5 § BrB *Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år, om brottet är ringa till böter eller fängelse i högst sex månader.*

3 kap 6 § *Är brott som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för grov misshandel dömas till fängelse, lägst ett och högst tio år.*

”Sexuella övergrepp” är ett samlingsbegrepp för olika former av sexuellt utnyttjande av barn och ungdomar.

OBS: Den 1 april 2005 trädde en ny sexualbrottslagstiftning i kraft. Detta innebär att den gamla och nya lagstiftningen under avsevärd tid kommer att tillämpas parallellt. För brott begångna före den 1 april 2005 tillämpas tidigare lagstiftning.

De begrepp som används i lagstiftningen om sexualbrott begångna före den 1 april 2005 är:
Våldtäkt

- Sexuellt tvång
- Sexuellt utnyttjande
- Sexuellt utnyttjande av underårig (under 18 år)
- Sexuellt umgänge med avkomling (över 18 år)
- Sexuellt umgänge med syskon
- Sexuellt ofredande
- Förförelse av ungdom (under 18 år)

Ordet incest används inte som brottsrubricering. De brottsrubriceringar som avser detta är

- sexuellt utnyttjande av underårig (6 kap. 4 § BrB)
- sexuellt umgänge med avkomling (6 kap 6 § 1 st BrB)
- sexuellt umgänge med syskon (6 kap 6 § 2 st BrB)

Sexuellt utnyttjande av underårig avser sexuellt umgänge med den som är under 18 år och som innebär ett utnyttjande av offrets beroendeställning, exempelvis förhållanden mellan föräldrar/barn, styvföräldrar/barn och familjehemsföräldrar/placerat barn. Allt sexuellt umgänge med barn under 15 år innefattas också i denna rubricering.

Sexuellt umgänge avser hetero- och homosexuella samlag, orala och anala samlag samt andra sexuella handlingar som avser att tillfredsställa eller uppväcka bådars eller enderas sexuella drift, t ex införande av fingrar eller föremål i slida, ömsesidig onani eller att en onanerar åt den andre. I princip krävs kroppskontakt.

Sexuellt umgänge med avkomling avser samlag med eget barn eller barnbarn när barnet fyllt 18 år.

Sexuellt umgänge mellan syskon avser samlag mellan helsyskon. Åldersgräns saknas.

Sexuellt ofredande avser att flyktigt beröra barn under 15 år sexuellt, att förmå barn under 15 år att medverka i handlingar av sexuell innebörd, t ex att se på vuxnas samlag eller medverka i sexuell posering, att blotta sig.

Den nya sexualbrottslagstiftningen

Den 1 april 2005 trädde en ny sexualbrottslagstiftning i kraft. Detta innebär att den gamla och nya lagstiftningen under avsevärd tid kommer att tillämpas parallellt.

Bl.a. innebär förändringarna att nya rubriceringar införts avseende brott mot barn, att preskriptionstiden förlängts och att begreppet ”sexuellt umgänge” utmönstrats och istället ersatts av begreppet ”sexuell handling”. Begreppet ”sexuell handling” skall i allt väsentligt ha samma innebörd som ”sexuellt umgänge” men omfatta något mer.

Våldtäkt mot barn avser samlag med barn under 15 år eller annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförliga med samlag. Här avses anala, vaginala och orala samlag samt även andra sexuella beteenden. Detsamma gäller för barn mellan 15-18 år om barnet är avkomling till gärningsmannen eller står under hans fostran. Något våld eller hot krävs inte.

Grov våldtäkt mot barn avser samma gärningar som under våldtäkt mot barn, men som bedöms som grovt brott om det t.ex. förekommit våld eller hot, om det varit flera gärningsmän eller barnets låga ålder.

Sexuellt utnyttjande av barn är samma brott som nämnts ovan men som av olika skäl kan bedömas som ”mindre allvarligt”.

Sexuellt övergrepp mot barn avser gärningar där den ”sexuella handlingen” inte faller in under våldtäktsbegreppet, utan där det är fråga om en ”annan sexuell handling”. Denna bestämmelse är således subsidiär till de ovan nämnda gärningarna. I propositionen ges som exempel på sådan ”annan sexuell handling” att onanera åt en annan person. Detta brott finns också som grovt brott, om det t.ex. varit flera gärningsmän.

Sexuellt ofredande omfattar samma gärningar som tidigare med den ändringen att gärningen ska vara ägnad att kränka personens sexuella integritet.

Härutöver har även införts två ytterligare nya brottsrubriceringar ”Utnyttjande av barn för sexuell posering” och ”Köp av sexuell handling av barn”

Bilaga 2, straffskalor

Straffskalor vid sexualbrott begångna före den 1 april 2005

Brottsrubricering	Straffskala
BrB 6 kap	
1 § Våldtäkt	2:0 - 6:0 år
Grov våldtäkt	4:0 - 10:0 år
2 § Sexuellt tvång	- 2:0 år
Grovt sexuellt tvång	0:6 - 4:0 år
3 § Sexuellt utnyttjande	- 2:0 år
Grovt sexuellt utnyttjande	0:6 - 6:0 år
4 § Sexuellt utnyttjande av underårig	- 4:0 år
Grovt sexuellt utnyttjande av underårig	2:0 - 8:0 år
6 § Sexuellt umgänge med avkomling	- 2:0 år
Sexuellt umgänge med syskon	- 1:0 år
7 § Sexuellt ofredande	böter - 2:0 år
8-9 §§ Koppleri	- 4:0 år
Grovt koppleri	2:0 - 6:0 år
BrB 16 kap.	
10 a § Barnpornografibrott (spridning)	böter - 2:0 år
Grovt barnpornografiskt brott	6 mån - 4 år

Straffskalor gällande för brott begångna från 1 den april 2006

Brottsrubricering	Straffskala
BrB 6 kap.	
4 § Våldtäkt mot barn	2 - 6 år
Grov våldtäkt mot barn	4 - 10 år
5 § Sexuellt utnyttjande av barn	-----4 år
6 § Sexuellt övergrepp mot barn	-----2 år
8 § Utnyttjande av barn för sexuell posering	böter - 2 år
Grovt brott	6 mån - 6 år
9 § Köp av sexuell handling av barn	böter - 2 år

Preskriptionstider enligt BrB 35 kap, 1 §:

2 år	maximal strafftid < 1 år
5 år	>1<2 år
10 år	>2<8 år
15 år	på viss tid >8 år
25 år	livstid

Preskriptionstiden för brott enligt 6 kap. 1 - 4 och 6 §§, som begåtts mot barn under 15 år, räknas från den dag målsäganden fyller 15 år. Huvudregeln är i övrigt att preskriptionstiden räknas från den dag brottet begicks. (Gäller brott begångna före den 1 april 2005).

Den nya preskriptionsbestämmelsen innebär att preskriptionstiden räknas från den dag målsäganden fyller 18 år. Tidigare gällde 15 år.

Bilaga 3. Specifika skadebilder vid barnmisshandel

Det finns några typiska skadebilder för barnmisshandel som är så pass tydliga att diagnosen som ställs måste gälla tills en noggrann utredning bevisar att på någonting annat skulle ha orsakat skadan.

Till de tydliga skadorna hör:

1. Pärlband av blåmärken efter fingertoppar vid kläm och nyp.
2. Halvmånformade bitmärken som är så stora att de inte kan ha gjorts av barn.
3. Brännmärken efter cigaretter.
4. Märken efter bälten och remmar.
5. Skador på läpparna i kombination med haematom på kinder och käke hos spädbarn motiverar starka misstankar om tvångsmatning.
6. Småblödningar och hudavskrapningar på och bakom öronmusslorna tyder på att barnet dragits eller hållits fast i öronen.
7. Våldsam luggning leder till att hårtussar slits loss från hårbotten och en kal fläck kan då uppkomma. Avslitning av hår kan också märkas genom att de kala fläckarna i hårbotten saknar tecken på infektion eller inflammation samt att det finns hela och halva hår kvar i det skadade området. Skulle däremot barnet ha en hårsjukdom så föreligger vanligen inflammatoriska reaktioner eller fullständigt kala ytor.
8. Irritabilitet, kräkningar, sänkt medvetandegrad och oregelbunden andning eller apne efter ett uppgett trivialt trauma mot huvudet innebär risk för Shaken Baby Syndrom. Barnet har då skakats våldsam, ofta för att försöka få det att sluta gråta, vilket lett till avslitna bryggvener och åtföljande subduralhaematom.

Blåmärkens lokalisation och fördelning

Blåmärken hör till de allra vanligaste skadorna. Tumregler för att försöka särskilja skador beroende av genuina olyckor från misshandelsrelaterade skador:

Blåmärkens lokalisation	Olycksfall	Misshandel
Huvudet, ytteröron	Under hakan, pannan	Ansiktets mjuka delar, läppar, runt ögonen
Armarna	Underarmar	Överarmar
Bålen	Höftbenskammarna, över taggutskotten i medellinjen	Övre delen av ryggen, på bröstkorgen, lumbalregionen eller i flankerna
Benen	Skenben	Sätesregionen, genitalia, lårens framsidor

Blåmärkens fördelning i relation till barnets ålder	Olycksfall	Misshandel
Småskador i alla lokaliteter	Ovanliga utom åldern 9 mån – 3 år	Vanliga i alla åldrar
Huvud – hals	Ovanliga utom åldern 9 mån – 3 år	Mycket vanligt förekommande i alla åldrar
Underben	Ovanliga före 9 mån Vanliga på framsidan av skenbenen 18 mån – 3 år	Förekommer i alla åldrar
Ländryggen	Ovanliga före 3 år Vanliga i skolåldern	Vanliga framför allt i förskoleåldern, 9 mån – 3 år
Bröstkorg, genitalia	Ovanliga i alla åldrar	Förekommer i alla åldrar

Med ledning av blåmärkets färg kan man få en ganska bra uppskattning av när skadan inträffade. För ytliga blåmärken på områden med normal blodtillförsel gäller i grova drag följande tidsschema: Inom 24 timmar rött, rödviolett, 12–48 timmar blåviolett, 48–72 timmar brunt, efter 72 timmar gult

Frakturer

Fraktur till följd av misshandel är vanligast hos små barn. Hos barn yngre än två års ålder är brott på de långa rörbenen antingen en följd av misshandel eller en större olyckshändelse, t.ex. fall över 1–2 meter, trafikolycka eller liknande olycka. Det är ovanligt att frakturer hos små barn beror på en okänd händelse. Skolbarn drabbas ofta av frakturer vid olyckshändelser.

När det gäller att ta reda på om ett barn har blivit misshandlat så ska man särskilt vara uppmärksam på följande typer av frakturer:

1. Fraktur som är kombinerad med flera blåmärken.
2. Flera frakturer i olika läkningsstadier.
3. Revbensfrakturer.
4. Äldre obehandlad fraktur som troligen varit smärtsam och förhindrat normalt rörelsemönster.
5. Skallfraktur i kombination med skada eller blödning kring eller i hjärnvävnaden.

Frakturer till följd av misshandel kan vara svåra att skilja från frakturer av ännu ovanligare orsaker som medfödd benskörhet, infektion i skelettet, elakartade tumörer med mera. Vid misstanke om att frakturer orsakats av misshandel krävs därför ofta samarbete mellan barnmedicin, kirurgi/ortopedi och radiologi för att diagnosen skall bli så säker som möjligt. Alla fakta måste sedan sättas in i en helhetsbild där barnets tidigare sjukhistoria, en allmän bedömning av barnets nuvarande hälsa samt den kunskap som finns om barnets familj tas med i bedömningen.

Bränn- och skållningsskador

Bränn- och skållningsskador är inte ovanliga till följd av olyckshändelser. Det är svårt att med säkerhet ställa diagnosen barnmisshandel vid bränn- och skållningsskador, men ett barn kan ha blivit bränt eller skållat med flit av en förövare vid dessa tillfällen:

1. Skållningsskador.

Dessa orsakas vanligen av hett vatten. Skållningsskador till följd av olyckshändelser när ett barn vält hett vatten eller heta drycker över sig ger oregelbundna fläckvisa hudskador (blåsbildning, ytlig avlossning av hudsjok). *Skållningsskador som uttryck för misshandel är ofta skarpare avgränsade och mer regelbundna då förövaren kan ha doppat ner en hand, en fot eller sätet i hett vatten.*

2. Cigarettmärken.

Bränning av huden med cigarett (ofta av händer, ansikte) resulterar *i runda märken med en liten krater*. På händerna finns skadan oftast på sträcksidorna (ovansidan på händer och fötter, framsidan på benen). Skadan blir ofta så djup att ärr kvarstår efter läkning.

3. Friktionsskador.

Dessa skador uppstår om ett barn till exempel dras över en hårdare matta. *Knän, armbågar, näsa och kinder drabbas då av ytliga bränn- och slitskador.*

4. Frätning.

Kemiska medel som skadar huden ger ofta ärrläkning och missfärgning.

Vid olyckshändelser kan föräldrar ofta ge en mycket klar bild av händelseförloppet, men vid misshandel uppges ofta att ingen var närvarande när skadan uppkom eller möjligen att ett syskon var inblandat. Misstanke om misshandel förstärks om sjukvården inte har kontaktats när skadorna var färska utan först i ett senare skede.

Brännskador, omständigheter och utseende	Olycksfall	Misshandel
Anamnes	Skadan stämmer med uppgiven skademekanism	Oförenlig med uppgiven skademekanism
Lokalisation på kroppen	Vanligen framsidan av kroppen	Sätet, perineum, genitalia, handflator, fotsulor, handled, fotled
Utseende	Ett enda skadetillfälle Asymmetrisk Oregelbundna skvättmärken i samband med skållning	Flera olika skador med varierande ålder Symmetrisk utbredning Handsk- eller strumputbredning av skållningsskada. Brännmärken efter cigaretter

Det finns ett flertal hudsjukdomar som kan förväxlas med brännskador, till exempel utbredda svinkoppor, epidermolysis bullosa och vissa typer av hudallergier.

Förgiftning

Vanligen är det barn i åldern mellan 2 och 4 år som drabbas av förgiftningstillbud när de av nyfikenhet smakar på något undanstoppat (tabletter, flytande mediciner eller kemikalier). Vanligen handlar det just om tillbud, för barnet har bara fått i sig små mängder och väljer att spotta ut, då det mesta smakar obehagligt. Förgiftning kan dock i vissa sammanhang förekomma som en form av barnmisshandel.

Några exempel där barnmisshandel bör övervägas.

- 1) Barnet är *mer än 3 - 4 år gammalt*. Det är ovanligt att barn över 4 års ålder stoppar i sig främmande saker av ren nyfikenhet.
- 2) Barn *under 2 års ålder* kan vanligen inte själva pilla ut tabletter ur *endosförpackningar (läkemedelskartor)*.
- 3) Barn som återkommer till sjukhus med ovanliga symtom som *kramper, hyperventilation, medvetandepåverkan eller andra besynnerliga symtom utan att man hittar någon orsak*.
- 4) Barn som kommer till sjukhuset *döda eller döende utan tidigare sjukhistoria*.
- 5) *Ovanliga laborativvärden*, som inte stämmer med någon sjukdomsbild.

Ta blod- och urinprover vid misstanke om förgiftning och spara för specifika analyser. Även uppräkt maginnehåll bör sparas för eventuell senare analys. Även vanligt koksalt i höga doser kan användas i förgiftningssyfte. Förgiftning av barnet kan ingå som en viktig del i det så kallade Münchausen by proxy-syndromet, som innebär att en förälder eller någon annan närstående aktivt skapar mer eller mindre alarmerande symtom hos ett barn.

Kvävning

Ovanlig form av barnmisshandel. I de fall som finns beskrivna är det oftast modern som kvävt sitt spädbarn genom att på ett eller annat sätt täppa för andningsvägarna. Ett sådant barn kan komma in till sjukhuset antingen avlidet eller först när det återhämtat sig och inte längre visar några onormala symtom. Det är mycket vanskligt att skilja dessa barn från barn som dött av plötslig spädbarnsdöd (en relativt vanlig dödsorsak från cirka en månads ålder upp till ett års ålder som helt saknar relation till barnmisshandel).

Det är också svårt att skilja barn som utsatts för avsiktlig kvävning från barn som av helt andra skäl fått kortare eller längre andningsstillestånd i hemmet utan tecken på sjukdom i övrigt.

Drunkning och drunkningstillbud i badkar kan vara uttryck för barnmisshandel. Tecken på våld mot barnet i form av blåmärken eller mjukdelsskador kan tala för aktiv kvävning, men sådana skador kan vara svåra att skilja från skador som uppkommer i samband med återupplivningsförsök. Om ett barn har haft ett flertal attacker av andningsstillestånd i hemmet och medicinsk utredning inte kunnat ge någon förklaring så kan det vara motiverat att observera barnet inelligande under en period med andningslarm.

Bilaga 4. Länsgruppens medlemmar (oktober 2006)

Kriminalinspektör Åsa-Lena Englund	Polismyndigheten i Örebro län Box 1804 701 18 ÖREBRO
Rotelchef /kriminalkommissarie Mikael Nykvist	Polismyndigheten i Örebro län Box 1804 701 18 ÖREBRO
Vice chefsåklagare Pia Åsberg	Åklagarkammaren Örebro Box 1634 701 16 ÖREBRO
Barnläkare Lars Dagson	Barn- och ungdomsmottagningen Lindesbergs lasarett 711 82 LINDESBERG
Gynekolog Karin Franzén	Kvinnokliniken Universitetssjukhuset 701 85 ÖREBRO
Psykiatrichef Anders Mårtensson	PPH-förvaltningen Box 1613 701 16 ÖREBRO
Kurator/psykoterapeut Christina Holmqvist	Alnängsmottagningen Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken Universitetssjukhuset, 701 85 ÖREBRO
Verksamhetschef Ingmar Ångman	Socialnämnden 15 socialkontoret 693 80 DEGERFORS
Gruppledare Christina Berg	Socialnämnd Öster Box 341 00 701 35 ÖREBRO
Socialkonsulent Maria Jansson (sammankallande)	Länsstyrelsen i Örebro län 701 86 ÖREBRO

Bilaga 5. Socialförvaltningar i Örebro län, vilka tar emot anmälningar avseende barn som kan fara illa.

På kontorstid används kommunens växel, alternativt telefonnummer som kan finnas i telefonkatalog eller på kommunens hemsida. Efter kontorstid sök socialnämndens (eller motsvarande) jourverksamhet, socialnämndens ordförande eller polismyndigheten.

Kommun	Telefon växel
Askersund	0583 - 810 00
Degerfors	0586 – 481 00
Hallsberg	0582 – 68 50 00
Hällefors	0591 – 641 00
Karlskoga	0586 – 610 00
Kumla	019 – 58 80 00
Laxå	0584 – 47 31 00
Lekeberg	0585 – 811 00
Lindesberg	0581 – 810 00
Ljusnarsberg	0580 – 805 00
Nora	0587 – 810 00
Örebro	019 – 21 10 00
Andra telefonnummer	
Polismyndigheten	019 – 15 60 00
Alnängsmottagningen (BUP)	019 – 602 03 20
Barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning Örebro	019 – 602 57 00
Barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning Karlskoga	0586 – 664 64
Barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning Hallsberg	0582 – 880 96
Barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning Lindesberg	0581 – 852 21
Universitetssjukhusets (USÖ) växel	019 – 602 10 00

Kommunal nämnd (plats för stämpel)	
Handläggare	
Telefon (inkl. riktnummer)	Telefax (inkl. riktnummer)
E-postadress	

ANMÄLAN om misstanke om brott riktat mot barn¹

Datum

Diarienummer

Sänds in till

Polismyndigheten i

Anledning till anmälan

☐ Sexuella övergrepp	☐ Misshandel	☐ Annat brott	Ange vilket
Ange tidpunkt eller tidsperiod för det/de misstänkta brottet/-en, om möjligt			
Platsen för det/de misstänkta brottet/-en			

Misstänkt person

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Utdelningsadress		Telefon bostaden (inkl. riktnummer)
Postnummer	Postort	Mobiltelefon
Arbetsplats		Telefon arbetet (inkl. riktnummer)
Känner den misstänkte till att polisanmälan kommer att göras? ☐ Ja ☐ Nej ☐ Vet ej		
Relation till barnet		

Okänd gärningsman vid anmälningstillfället

Redogörelse för brottsmisstanken

--

Redogörelse för brottsmisstanken (forts.)

Övriga upplysningar

Upplysningar om barnets eller den unges förhållande som kan vara relevanta i det aktuella fallet, t.ex. om vårdnadstvist pågår eller om barnet eller den unge läkarundersökts eller omhändertagits och placerats utanför det egna hemmet i samband med nu misstänkt brott. Uppgifter om tidigare anmälningar till socialtjänsten. Känner barnet eller den unge till att en polisanmälan kommer att göras? Känner vårdnadshavaren/-na till att en polisanmälan kommer att göras?

Anmälarens/beslutsfattarens underskrift

Namnteckning	Befattning
	Telefon (inkl. riktnummer)
Namnförtydligande	E-postadress

Kommunal nämnd (plats för stämpel)	
Handläggare	
Telefon (inkl. riktnummer)	Telefax (inkl. riktnummer)
E-postadress	

Särskild IDENTITETSHANDLING vid anmälan om misstanke om brott riktat mot barn

Datum

Diarienummer

Barnets personuppgifter

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Utdelningsadress		Telefon bostaden (inkl. riktnummer)
Postnummer	Postort	Mobiltelefon
Förskola/skola	Avdelning/klass	Telefon (inkl. riktnummer)

Föräldrarnas personuppgifter

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Utdelningsadress		Telefon bostaden (inkl. riktnummer)
Postnummer	Postort	Mobiltelefon
Arbetsplats		Telefon arbetet (inkl. riktnummer)
Vårdnadshavare ☐ ja ☐ nej		E-postadress

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Utdelningsadress		Telefon bostaden (inkl. riktnummer)
Postnummer	Postort	Mobiltelefon
Arbetsplats		Telefon arbetet (inkl. riktnummer)
Vårdnadshavare ☐ ja ☐ nej		E-postadress

Ytterligare uppgiftslämnare

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Arbetsplats		Telefon arbetet (inkl. riktnummer)

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Arbetsplats		Telefon arbetet (inkl. riktnummer)

Efternamn, samtliga förnamn		Personnummer
Arbetsplats		Telefon arbetet (inkl. riktnummer)

Länsstyrelsen Örebro län